

POKUS O SOCIOBIOLOGICKÉ ZDÔVODNENIE PÔVODU CNOSTI

MATT RIDLEY: Pôvod ctnosti. O evolučných základoch a zákonitostech nesobeckého jednaní človeka. Praha, Portál, s.r.o. 2000, 295 s.

M. Ridley vo svojej knihe *Pôvod ctnosti* nezaprie vplyv svojho slávneho učiteľa R. Dawkinsa (autora hypotézy o sebeckom géne), aj keď Dawkins nie je jediný, kto nápadmi a myšlienkami inšpiroval Ridleyho napísať toto dielo. Medzi tých, ktorí majú medzinárodné renomé a ktorí Ridleyho, ako sám uvádza, podporovali morálne i prakticky, patria okrem iných aj R. Trivers, R. Webb a R. Wright - na Slovensku známy knižkou *Morálni zvierá*. Ridley študoval zoológiu a svoje odborné znalosti využíva v predloženom texte v hojnej miere. Prostredníctvom množstva príkladov zo života rôznych druhov živočíchov vrátane človeka smeruje k odhaleniu povahy toho, čo ľudský druh pomenoval *cnosťou*, *morálkou* či jednoducho *slušným správaním*.

Morálke sa učíme životom medzi ľuďmi, konštatuje Ridley a podobne ako niektorí myslitelia pred ním (E. O. Wilson, D. Ellis, J. Waltes) poukazuje na divergenciu medzi prírodným a spoločenským, prírodnými a spoločenskými vedami. Leitmotívom *Pôvodu ctnosti* je kritická reflexia absolutizácie úlohy kultúry, ako rozhodujúcej determinanty ľudského správania, a nedocenenia 'biologického' v človeku. Sociobiologické zamyslenie tohto typu prináša predpoklad jestvovania geneticky daných, nemenných univerzálnych vlastností ľudskej prirodzenosti. Rovnako sa predpokladajú všeobecné rysy v ľudskom správaní, ktoré do určitej miery podliehajú genetickej (biologickej) kontrole a následne vystupujú ako invarianty, ktorými disponujú všetky ľudské bytosti.

M. Ridley už v úvode knihy zdôrazňuje, že sa chce zaoberať "ľudskou prirodzenosťou" a predovšetkým podivuhodne spoločenskou povahou "ľudského zvierat'a" (s. 17). Ľudskú prirodzenosť na rozdiel od "konvenčnej múdrosti" spoločenských vied nechápe ako jednoduchý odraz individuálnych pocitov a skúseností, ale ako predispozíciu učiť sa. V tejto súvislosti si kladie otázku, ktorá je stará ako ľudstvo samo: Čo umožňuje existenciu ľudskej spoločnosti? Odpovedá na ňu podľa mnohých "múdрых mužov" až príliš jednoducho: Vyvinula sa ako súčasť našej prirodzenosti. Táto zdanlivá jednoduchosť je analyzovaná na 295 stranách pozoruhodne kompaktného textu, ktorý autor symbolicky vrství do troch úrovní: "... do úrovne miliardy rokov, keď sa naše gény združovali do súťažiacich tímov; úrovne miliónov rokov, keď sa náš druh združoval do súťažiacich spoločenstiev; a úrovne tisícročí, keď kryštalizovali myšlienky o spoločnosti a jej vzniku." (s. 19) Toto vrstvenie sa odráža v členení obsahu knihy na 13 kapitol, pričom prvých šesť kapitol zodpovedá prvej vrstve a v nasledujúcich kapitolách sa prelínajú ďalšie dve spomínané vrstvy.

Pre evolučných etikov a odborníkov, ktorí sa venujú sociobiologickému zdôvodneniu morálky, odporúčame do pozornosti zamyslenie venované teórii mravných citov, v ktorom autor hľadá odpoveď na otázku, ktorá je vo väčšej alebo menšej miere aktualizovaná v celom texte: Prečo ľudia robia veci, ktoré odporujú ich sebeckým záujmom? Táto otázka trápila už anglických empirikov 18. storočia a je aktuálna dodnes. Ridley odpovedá okrem iného pomocou teórie "recipročného altruizmu" R. Triversa a "teórie

emócií" R. Franka. Frankova teória emócií vychádza z predpokladu, že *emócie* (Frankov výraz pre mravné city, ktoré dávno pred Frankom takto pomenoval a analyzoval A. Smith v diele *Teória mravných citov*) predstavujú hlbinnú iracionálnu silu, ktorá sa nedá vysvetliť iba materiálnym záujmom jednotlivca. Vyvinuli sa v evolučnom procese a tak ako všetko, čo vzniklo evolučne, majú svoj význam v tom zmysle, že sú garantmi ľudských záväzkov a nástrojmi riešenia problémov, ktoré umožňujú "sociálne žijúcim bytostiam využívať sociálne vzťahy na dlhodobý prospech ich génov. Vďaka nim sa konflikty medzi krátkodobým ziskom a dlhodobými záujmami riešia v prospech dlhodobých záujmov" (s. 145). Zatiaľ čo Trivers postuluje vo svojej teórii recipročného altruizmu okamžitú reciprocitu, Frankov "model záväzku" implikuje možný úprinný altruizmus. Človek, ktorý sa riadi vo svojom správaní len algoritmom *dal - dostal*, človek s "emocionálnou anémiou", t.j. krátkodobo uvažujúci a osobnými záujmami ovládaný hráč sa mení na "racionálneho idiota". Ak sa chceme tejto pozícii vyhnúť, máme sa podľa Ridleyho nechať poučiť Frankovým modelom záväzkov, ktorý vychádza z predpokladu, že morálka a ďalšie návykové emócie sa vyplatia. No nielen to: cnosti ako súcitiť, spravodlivosť, tolerancia alebo čestnosť sú záväzky, "sú to božstvá, ktoré nám vládnu" (s. 158), ale len keď ich počúvame, len keď sa *naučíme* (napriek našej prirodzenosti) ich prikázaniami riadiť. To nakoniec zaujímavým spôsobom analyzuje Ridley v 11. kapitole venovanej ekologickej etike. Je skeptický voči eko-optimistickým blahosklonne sentimentálnym víziám, ktoré sa stali modernými mýtmi západnej civilizácie. Zatiaľ čo J. J. Rousseau u svojho "vznešeného divocha" hľadal spoločenské cnosti západná kultúra si mnohé staré a minoritné kultúry a tradície "farbí na zeleno". Ekologický sentiment sa stáva istým druhom posadnutosti moderného človeka, stáva sa jedným z definitívnych znakov mravného človeka. Ved' "keby sa dnes niekto zastával znečistenia, dopadol by zhruba rovnako, ako keby v 17. storočí vyznával Satana" (s. 225). Lenže vychádzajúc z ľudskej prirodzenosti a technologickej moci, ktorou západná civilizácia disponuje, odvolávanie sa na spirituálne obrozenie či hľadanie nového zmyslu a významu našej existencie a existencie prírody by si vyžadovalo zmenu ľudskej prirodzenosti, pretože evolúcia nás "naprogramovala ako inštinktívnych počtárov ochotných spolupracovať len vtedy, keď to slúži ich osvietenému sebecku" (s. 224). Jednoducho, nášmu druhu nie je žiadna inštinktívna ekologická morálka vlastná a ochrane prírody "sa teda musíme učiť... Priznajme si, že sme to aj tak dávno tušili" (s. 235).

Kniha *Původ ctnosti* poskytuje čitateľovi veľa pozoruhodných a fundovaných informácií súzvučiach s analyzovanou problematikou. Jej jednotlivé časti poskytujú podnety pre laikov, študentov a odborníkov z oblasti kultúrnej antropológie, etológie, filozofie, environmentálnej etiky, psychológie, modelovania teóriou hier a ekonomických teórií.

Lubov Štekauerová

Lubov Štekauerová, Ph.D.
Katedra filozofie FF PU
ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov